

Door de Kerspelen - wandeltocht

Start : MFC “De Delfeart” te Surhuizum

Datum : 1 februari 2014

De tocht ontleent zijn naam aan de acht oorspronkelijke kerspelen/karspelen of kerkdorpen in deze gemeente Achtkarspelen: **Augustinusga, Buitenpost, Drogeham, De Kooten, Kortwoude, Lutkepost, Surhuizum** en **Twijzel**. Alleen De Kooten is niet in de routes opgenomen.

De tocht begint in Surhuizum, een dorp met een bijzondere kerktoren. Deze werd rond het jaar 1200 geheel van onder tot boven uit baksteen opgebouwd, los van het kerkschip op een soort terp. Men was in die tijd bang voor overstromingen van het riviertje de Lauwers.

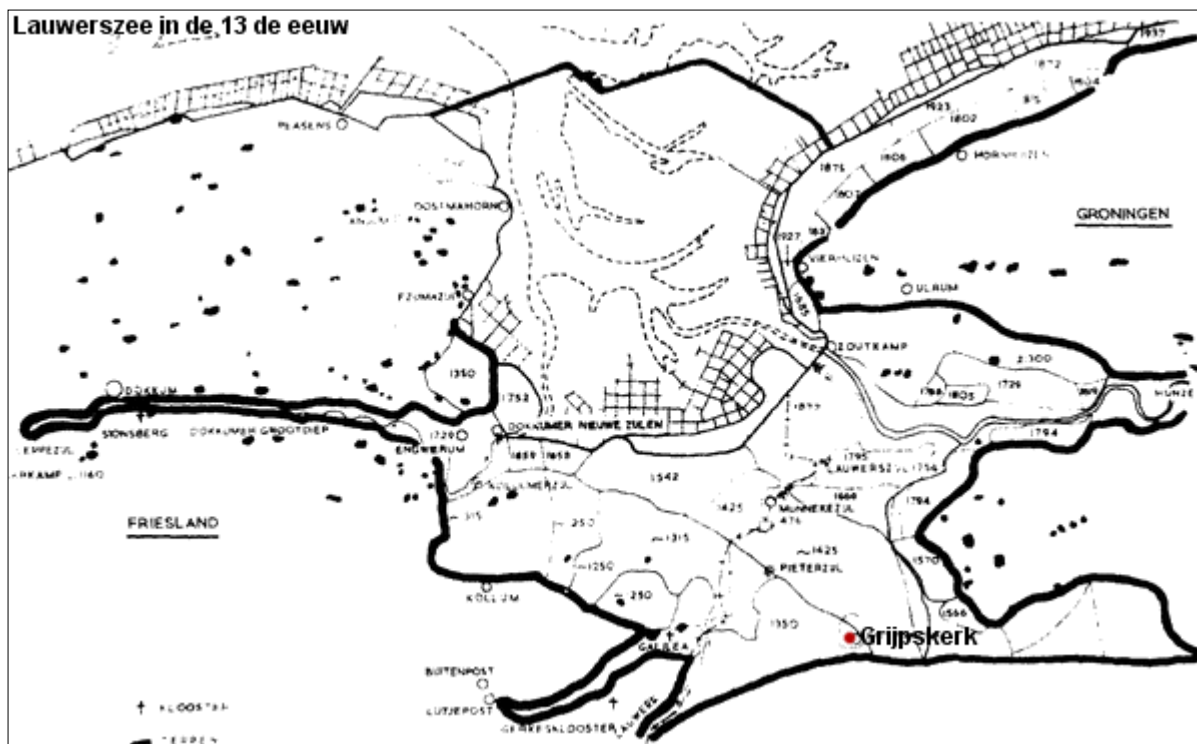
De ijstijden hebben in deze regio hun sporen nadrukkelijk nagelaten. Zichtbare restanten zijn de “balstiennen” (zwerfkeien) in diverse afmetingen, die je in particuliere tuinen, als wegverharding en in monumenten verwerkt, overal tegen komt.

Aan het eind van de laatste ijstijd smelt de grote ijskap en stroomt het smeltwater in deze regio via de rivier de Lauwers naar de Noordzee, die toen 10-tallen meters lager lag. De Lauwers ontspringt net ten zuiden van het huidige Surhuisterveen.

Nadat het ijs verdwenen is, blijft er op de hoger gelegen gebieden een toendra-achtig en licht glooiend landschap over. In de dalen hiervan met een slecht doorlatende ondergrond blijft het regenwater staan en ontstaat een zoetwater/moerasvegetatie. In de loop van vele duizenden jaren ontstaan zo de hoogveengebieden ten zuiden van Surhuisterveen, rond Harkema Opeinde, Rottevalle en Drachten, maar ook vlak over de grens met de provincie Groningen zoals Trimunt, Marum enz.

Doordat de zeespiegel blijft stijgen, wordt de veenvorming aan zeezijde door het zoute water en door de afzetting van klei belemmerd, terwijl het veenmoeras zich landinwaarts steeds verder uitbreidt. Hierdoor ontstaan de laagveengebieden o.a. bekend als “de Mieden”, een open gebied met veel sloten en vaarten voor de afvoer van water tussen Surhuizum, Gerkesklooster, Buitenpost, Kootstertille en Augustinusga en rond Lutjegast in Groningen.

In de vroege Middeleeuwen dringt de zee tijdens noordwester stormen steeds dieper het land binnen en worden grote stukken veen weggeslagen. De monding van de Lauwers wordt uitgeschuurd tot een breed estuarium: de Lauwerszee. Langs de rivier worden kleiige wallen afgezet, die oeverwallen of kwelderwallen worden genoemd. Door daling van het achterliggende veenland komen deze wallen relatief hoog te liggen. Dit is net ten zuiden van Gerkesklooster (direct over de brug) nog goed te zien.

Gerkesklooster

Het zijn vooral de monniken van dit klooster, rond 1240 gesticht door een rijke landheer Gerke Harkema afkomstig uit Augustinusga die geprobeerd hebben dit gebied bewoonbaar te maken. Het werd op een plek gesticht van waar de Lauwers bevaarbaar is. Ze hebben stenen gebakken (kloostermoppen), zeedijken aangelegd, kanalen gegraven voor afwatering en scheepvaart en vooral voor eigen gebruik turf afgegraven. Deze turf moest vaak over een flinke afstand per schip aangevoerd worden. Daarvoor natuurlijk ook deze kanalen.

In 1492 wordt door deze monniken de Nieuwe Vaart gegraven tussen het huidige Surhuisterveen en het klooster (dus Gerkesklooster) evenwijdig aan de Lauwers, die op dit traject niet bevaarbaar was. Deze Nieuwe Vaart sluit in Surhuisterveen aan op de Alde Jirden, een beekje ten noorden van deze plaats, loopt via Kortwoude en kronkelt nu nog door de Surhuizumermieden verder naar Gerkesklooster en komt daar uit op de Lauwers. Vanaf Kortwoude bestaat deze "Nieuwe Vaart" nog steeds als waterlozing. U loopt aan het begin van de tocht langs deze ruim 500 jaar oude vaart.

Om allerlei redenen bevalt na ruim 150 jaar deze vaart niet meer en wordt aan de west-noordkant van Surhuisterveen door de Staten van Friesland in 1648 de opdracht gegeven een nieuw kanaal te graven: Nieuwe Compagnonsvaart. Het kanaal loopt via Roodeschoor (hier zijn de resten van een sluis nog zichtbaar) naar het vroegere Kolonelsdiep. U loopt er langs, zo'n half uur gaans voor het einde van de tocht.

De tot hervormde kerk omgevormde kloosterbrouwerij

Toen Friesland overging naar het protestantisme werd het klooster in 1580 afgebroken. Alleen de brouwerij van het klooster bleef staan. Deze werd in 1629 als kerk in gebruik genomen. De kerk werd in 1786 vergroot en verhoogd en werd in 1974-1975 opnieuw verbouwd.

U ziet de kerk al van ver: een kijkje nemen?

De weg wijst zich vanzelf.

Bouweklooster-Buweklooster

In 1248 is landheer Bouwe Harkema, vermoedelijk een broer van de hier boven vermelde Gerke, begonnen met de bouw van een klooster dat in december 1249 gereed gekomen is. De naam van het

klooster werd Sepulchro Sanctae Maria, wat Latijn is voor Graf van de Heilige Maria. In de volksmond sprak men meestal van Buweklooster of in het Fries Bouweklooster. Het was een vrouwenklooster behorende bij de orde der Praemonstratenzers, ook wel Norbertijnen genoemd. Norbertus zag de eerste christengemeente als ideaal. Dat betekende een leven van armoede in het teken van de dienst aan God en de naaste.

Het klooster heeft ongeveer drie-en-een-halve eeuw bestaan. Naast geestelijke zaken hielden de kloosterlingen zich ook bezig met verveningen. Een groot deel van de venen ten oosten van de Mûntsjegroppe, tussen Buweklooster en Rottevalle, was in het bezit van het klooster.

Groppe is Fries voor greppel, maar of door de Mûntsjegroppe ooit water stroomde is onduidelijk. Ook de 'Monnikengreppel' herinnert aan de turfwinning in deze streek. Tot begin zestiende eeuw markeert de greppel van Harkema naar Rottevalle de grens van het land van het Buweklooster. Dit land gaat in 1517 over in particuliere handen, evenals de turfwinning. Deze turfwinning komt in het midden van de zestiende eeuw in een stroomversnelling door de grote vraag naar turf vanuit Holland. Rijke ondernemers kopen flinke stukken veenmoeras om te exploiteren. Eind zeventiende eeuw is het meeste hoogveen afgegraven. In Friesland is het niet verplicht de van veen ontdane stroken voor agrarisch gebruik in te richten. Daardoor blijft vaak een troosteloze vlakte achter, waar na verloop van tijd heide gaat groeien. Op deze woeste gronden komen de armen en werklozen te wonen in plaggenhutten/spitketen.

Zo ontstaat het begrip "de arme Friese heide". Nederzettingen van plaggenhutten ontstaan ten zuiden van het tegenwoordige Surhuisterveen, Harkema, Boelenslaan, Houtgehage.

Wanneer in 1580 de Hervorming zijn intrede doet en de rooms-katholieke godsdienst verboden wordt, wordt op last van de Staten van Friesland ook dit klooster gesloten. Alle bezittingen worden verkocht: een boerderij, veel landerijen, 400 stuks vee, een groentetuin, bleek, een gracht en een molen.

Toen het klooster niet meer bewoond werd, raakte het langzaam in verval. In 1800 zijn de laatste restanten van het gebouw gesloopt. Het kerkhof is blijven bestaan. Op het kerkhof staat nog één van de klokkenstoelen van Friesland. Alleen de 50 km komt er langs.

It Langpaed

Alle wandelaars moeten aan het eind van hun tocht over dit 2280 m lange kaarsrechte pad. Behalve door kinderen en kerkgangers, werd het Langpaed waarschijnlijk ook gebruikt als lijkp pad. Buurtbewoners maakten er 's nachts niet graag gebruik van getuige een aantal streekverhalen. Het zou er spoken. Zo werd ene Jehannes Laanstra er met fiets en al over de sloot gezet. Ook een dominee en ouderling stuitten op de terugweg van een aantal huisbezoeken op een vreemde verschijning. De ouderling had de dominee al gewaarschuwd dat ze ofwel het laatste bezoek moesten laten schieten, ofwel een andere weg dan het Langpaed moesten nemen. Maar daar wilde de dominee niet aan. Ze waren net halverwege toen er een witte gedaante opdook. Ze stopten en de gedaante verdween. Dit herhaalde zich twee maal. De derde keer bleef de gedaante echter staan. De mannen stonden als aan de grond genageld. De dominee verloor in dit angstige uur zijn geloof in het goede niet en gebod de witte gestalte in 's Heren naam van hen weg te vliegen. Daaraan kon het spook geen weerstand bieden. U komt er langs en bent gewaarschuwd!

Jan Drost